

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MURBER IBOLYA**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR HATÁRVITA GAZDASÁGI ASPEKTUSAI
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN
- **NAGY ADRIENN**
FEKETE ÉJSZAKÁBAN AZ ÉJSZAKA FEKETÉZŐI
- **KALOCSAI PÉTER**
A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÖZLEKEDÉSI HÁLÓZAT VÁLTOZÁSAI
A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS KÖVETKEZTÉBEN
- **JANKÓ FERENC**
CSIKÓHAL ÉS DARÁZSDERÉK
- **TÖRŐ LÁSZLÓ DÁVID**
HATÁRVÁROS EGY VITATOTT HOVATARTOZÁSÚ TÉRSÉGBEN
- **TÓTH IMRE**
MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG
- **SZEMLE**
HORVÁTH N. ZSOLT, RÉVÉSZ TAMÁS, SZABÓ BÁLINT ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 2.

TARTALOM

Egy határváltozás dimenziói. Az osztrák–magyar határvidék száz évvel ezelőtt (Murber Ibolya)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Székely Tamás: Vihar előtti csend? Nyugat-Magyarország a dualizmus korában	185
Murber Ibolya: Az osztrák–magyar határvíta gazdasági aspektusai az első világháború után	207
Nagy Adrienn: Fekete éjszakában az éjszaka feketézői. Csempészek mindennapjai a nyugati határsávbán, 1918–1922	225
Kalocsai Péter: A nyugat-magyarországi közlekedési hálózat változásai a trianoni békeszerződés következtében	241
Bakó Balázs: A trianoni béke hatása a katolikus egyházkormányzatra a Nyugat-Dunántúlon	269
Agg Richárd: A korabeli magyar sajtó érvei Nyugat-Magyarország megtartása mellett	285
Jankó Ferenc: Csikóhal és darázsderék. Burgenland térképezett földrajza	301
Törő László Dávid: Határváros egy vitatott hovatartozású térségben. Történeti viták Sopron múltjáról a két világháború között	325
Tóth Imre: Mítosz és valóság. Sopron hűsége a 20. századi (emlékezet)politikában	345
<i>Szemle</i>	
Hétköznapiak a határviták árnyékában (Horváth N. Zsolt)	361
Új határ az Alpoknál (Révész Tamás)	364
Megalkotni és megismerni. Burgenland földrajzának kezdetei (Szabó Bálint)	367

Jelen számunkat Murber Ibolya szerkesztette

Mítosz és valóság

Sopron hűsége a 20. századi (emlékezet)politikában

Nem ritka a 20. századi Magyarországon, hogy személyek, közösségek egymástól gyökeresen eltérő politikai és erkölcsi megítélés alá estek, és a róluk formált kép is lényegesen átalakult az idők folyamán. Hasonlóan írható le a népszavazás utáni Sopron helyzete is. Az 1920-as években még csak a hűségért járó elismerés dinamikája alakult át, de a politikai rendszerek alakváltozásaival az ország és a hatalom Sopron-képe, valamint a helyiek önmeghatározása is változott. Időnként egymással párhuzamosan létező Sopron-képekről is beszélhetünk. Ezek néha összhangban, néha pedig ellentmondásban álltak egymással. Egybeesés figyelhető meg az 1921 decemberét követő hónapokban, amikor leginkább hasonlított egymásra a helyiek önképe és az országot irányító elitek Sopronról alkotott imázsa. Függetlenül attól, hogy a két kép éppen milyen viszonyban állt egymással, az első világháború befejezésétől 1921 végéig tartó időszak bonyolult folyamataival kapcsolatos tudást az események hálózatának és láncolatának ismerete helyett emlékezeti sémák és konvenciók elegye határozta meg. Az ezzel járó sztereotipizálás, valamint leegyszerűsítés az elmúlt 100 év egészére jellemző volt, és az maradt mind a mai napig is.¹

A részletek redukálása egyfelől spontán módon, másfelől tudatosan zajlott. Utóbbi főleg a két világháború közötti korszak politikai igényeit szolgálta, mely kiaknázta a népszavazásban rejlő lehetőségeket saját nacionalista céljai érdekében. Amint azt Paul Ricoeur az emlékezet–felejtés–történelem hármasságáról írt tanulmányában is megfogalmazza: a nacionalizmusok nagy hangsúlyt helyeznek a kollektív emlékezetre, mely keretet ad a nemzeti közösség etnikai, kulturális és vallási identitásának.² A *civitas fidelissima* a két világháború között lokális és bizonyos mértékben szélesebb, nemzeti keretek között is identitásképző erő lett, és emlékműgá vá vált a Sopronról szóló narratív struktúráknak. Ezzel szemben a második világháborút követő időszaknak úgyszólván semmilyen viszonya nem volt 1921-hez, a népszavazás és a köré épített hűség gondolat elvesztette a jelentőségét. Az emlékezet mint konstrukció (Bartlett definíciója szerint: *remembering*) teljesen megszűnt, az esemény legfeljebb áttételesen, a helyi német ajkú társadalom kitelepítésének emlékezete által maradt fent. A németek elűzése volt az az esemény, amely

* A szerző a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Intézetének habilitált egyetemi docense (7624 Pécs, Rókus u. 2., toth.imre@pte.hu).

1 Az emlékezés strukturális, séma alapú folyamatairól részletesen lásd: Bartlett, 1985.

2 Ricoeur, 2006. 111. Lásd még: Gyáni, 2016.

a lokális közösség integritását elsősorban megszüntette, és helyben leginkább traumatikus emlékként maradt fenn. Ennek élményanyagában élt a németül beszélő társadalom népszavazási hűségének mítosza is tovább, de szigorúan csak a magánjellegű diskurzusok szűk keretein (*memory*) belül.

A hűségmítosz az 1930-as évek közepéig

Sopron és nyolc község lakossága a saint-germaini és a trianoni békeszerződés döntéseit felülíró háromoldalú (magyar-osztrák-olasz) velencei megállapodás nyomán, 1921. december 14–16-án dönthetett állami hovatarozásáról. A magyar győzelemmel zárult népszavazás helyben normatív jelentőségű eseménnyé vált, és integratív keretet adott a nemzetiségi szempontból többszínű társadalomnak és politikai közösségnek. Emlékezetének politikai intézményesülése mélyen hatott a város kulturális viszonyaira, a helyi német és magyar nyelvű lakosság gondolkodására és sorsára, de reál- és gazdaságpolitikai következményei sem elhanyagolhatóak. A számszerűen is meggyőző magyar siker részesei és az események politikai szereplőinek nagy része meglepedéssel tekinthetett a decemberi napokra. A helyi társadalom elégedettség szintjét a leadott voksok megoszlásának arányai mutatják. Amennyiben a visszaélésekről szóló – nem alaptalan³ – felvetésektől és csalási elméletektől eltekintünk, Sopron szavazásra jogosult lakosságának körülbelül 70 százaléka, a teljes népszavazási területen élőknek pedig 60 százaléka értékelte a saját szempontjából sikerként a történeteket. A magyar kormányzat ugyanakkor az első – és sokáig egyetlen – külpolitikai sikerét ünnepelhette Nyugat-Magyarországon. Ennek legfőbb szimbolikus elismerése az 1922. évi XIX. tc. volt, amely lehetővé tette, hogy a város kiegészítse barokk címerét a „Civitas Fidelissima” felirattal.

A leghűségesebb város eszméjére épített kultusz – a nemzetnek tett szolgálat szüntelen felidézése – kulcsmozzanata lett a két háború közötti évek várospolitikusi megnyilvánulásainak. A korszak közéleti narratívái természetesen gyakorta tartalmaztak politikai közhelyeket és szimbólumokat. Az érzelmi alapú – a város történelmi szerepének helyreállítását illetően azonban erősen voluntarista – megnyilvánulások mellett a szavazási eredményhez való aktív és pozitív viszonyulás a politikai szerepvállalás feltételévé vált. A hűség a lokális nyilvánosság témalistájának első helyén állt, csakúgy, mint Trianon és a revízió ügyének hangoztatása az országos politikában.

Két hasonló, egymásba átjátszó narratíváról volt szó, aminek következményei azonban ugyanazon ideológiai tengely két ellentétes pólusán foglaltak helyet. A trianoni igazságtalanság alapvetően negatív érzelmeket váltott ki a társadalomban, hangoztatása azonban javarészt használhatatlan fegyvernek bizonyult a nemzetközi politikai életben. Az irredenta közbeszéd és a hozzá kapcsolódó közérzület

3 A szavazás során elkövetett visszaélésekről nem áll rendelkezésre számszerűsíthető forrás, de arról van ismeretünk, hogy a szavazást megelőző magyar „birtokonbelüliség” és az osztrák oldali kampánylehetőség korlátozottsága mellett előfordult a népszavazási szabályok közvetlen megsértése is.

megmételtyezte a hazai politikai életet. A soproni népszavazás alapvetően pozitív élménye azonban nagy eséllyel vált integratív erővé és hatékony politikai fegyverré, mind a nagypolitika, mind a helyi vezetés kezében. A helyi politikai térben a *civitas fidelissima* olyan fordulattá vált, amely mögé a korszak eltérő eszmei alapállású erői egyaránt felsorakoztak. A keresztény és konzervatív városi csoportok mellett a liberálisok, sőt a szociáldemokraták is. Ezt könnyebbé tette az a hosszú múltra visszatekintő történelmi emlékezet, hogy a hűségkultusznak mély, és ami talán fontosabb: élő történelmi gyökerei voltak a városban.

Korai előzményeinek azok az 1277. és 1291. évi privilégiumok számítottak, amelyek a városi funkciók kifejlődéséhez vezető gazdasági és társadalmi átalakulásokat jogilag is elismerték. Ennek az átídomulásnak a részeként ment végbe az idegen betelepülők térnyerése a nemesi városvezetéssel szemben. A hűség és kiváltság (illetve adomány) ok-okozati kapcsolatba állított tartópilléren nyugodtak, a városprivilégium megszerzése azonban csak névleg szolgált valamiféle korábbi „hűség” jutalmazására.⁴

Hasonló kiváltságok megszerzésére folyt kísérlet az 1920-as években is a várospolitikára, amely a közhelyé silányodó fidelitaseszme segítségével megpróbált politikai és erkölcsi tőkét kovácsolni a szavazás eredményéből. A szavazási helytállás a kormányhoz intézett feliratok érveinek fundamentumát képezte, a városvezetés hitelesíteni szándékozta vele az általa előterjesztett politikai és gazdasági igényeket. A soproniak ezzel olyan érzékeny húrokat pengettek, melyekkel gazdasági téren, illetve az oktatás, a felsőoktatás terén sikerült is némi eredményt kicsikarni.⁵ Ahhoz persze, hogy a budapesti vezetés a zsebébe nyúljon, a kormány és a helyi politika érdekeinek minél teljesebb összhangjára volt szükség. Ennek az adta az alapját, hogy az első bécsi döntésig a soproni népszavazás volt a revízió egyetlen sikere. A kormányzati oldal azért mutatott fogadókészséget a soproni megkeresések iránt, mert a népszavazás sikere tálcán hozta az érveket az elhibázott trianoni döntéssel szemben, időről időre újabb impulzussal táplálva a béke-felülvizsgálat propagálását. A német ajkú lakosság állampatriotizmusa érvként jöhetett számításba a békekötés igazságtalan voltának hangoztatása során is. Ez egyaránt fontos volt az integrális revízió talaján álló csoportoknak és az 1920-as évek első felében elszigeteltségre ítélt magyar külpolitikának is, amely a kényszerű beilleszkedési politika keretei között a sérelmi alapú revízió helyett a pozitív propagandára helyezte a hangsúlyt. Az érdekeket tehát – bizonyos határokon belül – a viszonyosság jellemezte.

A kormányzat kül- és belpolitikai céljaival azonban ellentétes volt, hogy a vezető helyi politikai szereplők kommunikációjában a más nyelvet beszélő társadalom tagjai a „gyanúsak” kategóriájába kerültek. A „hűtlenek” a bűnbakképzés áldozataivá váltak, és mivel – néhány egyedi esetet kivéve – a szavazás titkossága miatt elvileg nem lehetett őket a „hűségesektől” elválasztani, a diszkriminatív közbeszédben a helyi német ajkúak összességét érintették hátrányosan.

4 Szende, 2001. 6–8.

5 Ezek közé tartozott például a pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karának a megalapítása Sopronban, illetve a város pénzügyi intézményeinek helyet, állásra pályázó hivatalnokainak pedig munkahelyeket adó pénzügyi palota megépítése.

A másik különbözőség hosszabb távon mutatkozott meg. A várospolitikai folyamatosan igyekezett a szavazás erkölcsi sikerét kézzelfogható eredményekre is átváltani. Jóllehet nem az elvárt mértékben, de a kormányzat megpróbált eleget tenni a kívánságoknak. A kérések iránti fogadókészség meg is volt, és Budapest tisztában volt vele, hogy a soproni példában rejlő lehetőségek kihasználása érdekében áldozatokat, elsősorban anyagi áldozatokat is kell hozni. A magyar külpolitika 1927 után aktívabb korszakába lépett, kedvezőbb nemzetközi környezetbe került, így már egyre kevésbé igényelte „Sopron” erkölcsi támogatását. A kormányzati oldal adakozókedvét és annak csökkenését mutatta, hogy a támogatások 1921 decemberétől az 1920-as évek közepéig érkeztek intenzívebben Sopronba. Történt ez annak ellenére, hogy a kormánypárt az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon súlyos vereséget szenvedett a városban, és a kormány belügyminisztere, gróf Klebelsberg Kuno elvesztette a soproni mandátumot. A bukást még csúfosabbá tette, hogy a nemzetgyűlésbe a Magyarországi Szociáldemokrata Párt jelöltje került be.

Amikor tehát a kormány Sopront különféle előnyökben részesítette, ezt abban a tudatban kellett tennie, hogy ezzel egy „szocialista várost” támogat. A nemzeti konzervatív kurzus szemszögéből a szocialisták győzelme nemcsak „erkölcsileg csúfította el” a népszavazás eredményét,⁶ hanem veszélyes tanulsággal is járt. A torz, de magyar szempontból kétségkívül kínos eredménynek Thurner Mihály soproni polgármester egyik átgondolatlan megjegyzése adott nyomatékot, amely szerint a szociáldemokrata jelöltre ugyanazok szavaztak, akik annak idején Ausztriára is. A budapesti osztrák követ reagált Thurner kijelentésére, értelmezésében ez a magyar oldal népszavazási csalását támasztotta alá.⁷ A választási fiaskó több mint kínos volt Budapest számára, és kedvezőtlenül befolyásolta a város későbbi megítélését is.

A hatalom retorikai megnyilvánulásai a választás eredményétől függetlenül, vagy talán épp amiatt, ezt követően is túlaradó együttérzésről tettek tanúbizonyságot, de a valóságban az anyagi források az idő haladtával elapadtak, sőt néhány év elteltével már az ígéretetek is elfogytak. Sopron nem részesült a hön áhított megkülönböztetett bánásmódban, és az éljenzések elhalkulása után kiderült: konkrétumok terén vajmi kevésre számíthat. Bár felkarolása érdekében több terv született, ezek jó része papíron maradt, így egyre tapinthatóbbá váltak a hatalom és a helyi politika kommunikációjában mutatkozó eltérések is.

A kormányzat közömbössége az 1920-as évek közepére közjogi értelemben is valósággá vált. Az 1925-ös választójogi reform megvonta Soprontól a titkos szavazás jogát. Három, úgynevezett egymandátumos törvényhatósági várost (Székesfehérvárt, Baját és Sopront) fosztottak meg a titkos szavazás lehetőségétől. Az arányos képviseleti rendszer szerint lajstromos, titkos választásokat csupán az egynél több választókerületet alkotó, vagyis két vagy több képviselőt választó városokban

6 A megállapítás Kozma Miklósé, aki a kampányt szervező Gömbös Gyulához írt levelében említette a választás és a népszavazás összefüggéseit. *Iratok*, 1956. 290.

7 ÖStA AdR NPA Liasse Ungarn 2/6-2/8. Österreichische Vertretungsbehörden im Ausland. Gesandtschaft Budapest 1918–1938. Karton 17. 140/pol. Hans Cnobloch budapesti osztrák követ jelentése a soproni választásokról, 1922. június 8.

tarhattak. Sopron a nyílt választással elesett egy, a nyugati polgári demokráciákhoz fűződő jogtól, de ennél is keserűbb érzés volt, hogy a törvény a „legelőkelőbb” városok sorából kiemelte és az alacsonyabb rangú települések szintjére degradálta a leghűségesebb várost. A helyi társadalom önérzetében megsértve, a kormányígéretekben újra csalatkozva vette tudomásul, és a *civitas fidelissima* megcsúfolásaként fogta föl az újabb döntést.

A legnagyobb csalódást talán mégis a város regionális szerepének visszaszerzéséről szőtt álmok szertefoszlása jelentette. A soproniak megítélése szerint a város bajaira a végső orvosság a békeszerződés revíziója, az egykori Sopron vármegye területének visszaszerzése, azaz a nyugati irányú revízió lett volna. A reálpolitikai adottságokat konstataálva Budapest erre nem sok hajlandóságot mutatott. A magyar kormányzati szervek félreérthetetlenül jelezték a helyi hatóságoknak és politikusoknak, hogy a területi polémiákat tisztán diplomáciai ügynek tekintik, és azokat csakis a mindenkori államközi kapcsolatoknak alárendelve hajlandók kezelni. A miniszterelnökség óva intett a területi kérdés bolygatásától, ami a Németországgal és Ausztriával szövődő baráti szálak szakítószilárdságát komolyan próbára tette volna. A burgenlandi kérdés nemcsak hogy nem illeszkedett bele a revíziós komplexum akkori fogalmába, hanem éppenséggel ellentétes volt a magyar külpolitika aktuális és hosszú távú céljaival egyaránt.

Az elcsatolt nyugati területek érdekében kifejtett agitáció nem csupán az osztrák–magyar, illetve a német–magyar viszony elmérgesedését eredményezte volna, hanem jelentősen terhelte volna a magyarországi német népiséggel kapcsolatos kérdések kezelését is. A magyar külpolitikának még egy további következménnyel is számolnia kellett. Idehaza jól tudták, hogy a térség visszaszerzése érdekében kifejtett erőfeszítések szinte minden etnikai alapot nélkülöznek. Ez pedig nemcsak a magyar fél Burgenlandra vonatkozó jogigényét kérdőjelezte meg, hanem kényesen érintette a többi elszakított terület iránti revíziós szándékok érvrendszerét is. A kormányzat joggal tartott attól, hogy ha az osztrák- és németellenes hangulatkeltést támogatja, olyan érzéseket táplálna a kívülállóknak, amelyek megkérdőjeleznék a teljes magyar revíziós gondolat igazságát. Amellett, hogy a távolabbi szemlélők, vagyis a Nyugat hatalmainak esetleges rosszállását kívívnák, fegyvert adnának a környező országok politikusainak kezébe is, akik mindent megtettek annak érdekében, hogy a magyar külpolitikát lejárassák. Tekintettel mindezekre, az 1920-as évek végére le kívánták venni a burgenlandi kérdést a napirendről.⁸

Mindez nem akadályozta meg a kormányt abban, hogy, ha szükség volt rá, megpendítse a helyiek előtt a békés revízió lehetőségét Burgenland ügyében is. Bethlen István miniszterelnök 1928 októberében soproni (és nagycenki) – mint utóbb kiderült, rögtönzött – beszédében kísérletet tett arra, hogy a kormány által ígért és az 1920-as évek második felétől egyre lassabban csordogáló különleges támogatásokról elterelje a figyelmet. Ennek pozitív visszhangja volt ott, ahol Sopron régi, térségi szerepének visszaszerzéséről álmodtak, mégpedig a kínálkozó lehetőségeket jobban megragadó kormányzati külpolitika révén. Ha erős túlzással is,

8 MNL OL K 28 Miniszterelnökségi Levéltár (ME) – 1934 – L – 16197. 269.

de alapvetően helyesen fogalmazta meg ezt a *Der Freie Burgenländer* című osztrák lap, amikor a következőket írta: „Sopron teljesen ebek harmincadjára jutott. (...) A városban nem segítettek. Valamit azonban hoznia kellett a miniszterelnöknek is, s ő az üres gyomrú és rongyos nadrágú soproniaknak egy szép patrióta beszédet hozott.”⁹

A beszédet követő felzúdulás nyomán és a német kormány érdeklődésére Walko Lajos külügyminiszter nem győzött sajnálkozni amiatt, hogy Bethlen eltért az előre rögzített tematikától. Walko igyekezett megnyugtani diplomáciai partnereit, hogy mértékadó körökben nem akad senki, aki abban reménykedne, hogy Burgenland bármikor is visszakerül Magyarországhoz.¹⁰ Ez nagyjából meg is felelt a valóságnak.

A veszély évei

Az 1930-as évek második felében a soproni vezetés és a kormány álláspontját a külpolitikai események ismét közelítették egymáshoz. Propagandafüzetekben és napilapokban a 19. századtól kezdve folyamatosan felbukkantak olyan nagynémet eszmék, melyek egy része területegyesítő gondolatokat tartalmazott. Ezekben a kombinációkban Sopron és környéke is figyelmet kapott. Az 1930-as évek pángermán agitációjának legfőbb érve már az volt, hogy Magyarország revíziós igénye Burgenlandra tarthatatlan, ellenkezőleg: Németországnak lehet területi követelése Magyarországgal szemben, amely népszavazási csalással vette el Burgenland fővárosát, Sopront.¹¹ Noha az 1930-as években a nemzetiszocialista geopolitika következményeként felerősödött a német Ostraum-politikusok és agitátorok hangja, a náci állam- és pártapparátus sokszor egymásnak is ellentmondó szándékain nehéz volt kiigazodni. A német külügyminisztérium mindenesetre igyekezett fékezni a pángermán szervezetek agitációs tevékenységét, mivel az veszélyeztette a német aktuálpolitikai érdekeket. A soproni közvéleményhez ezek a berlini törekvések vagy nem jutottak el, vagy – érthetően – nem nyugtatták meg a város lakosait.

A feszültség az 1938. márciusi Anschluss idején érte el a tetőpontját. A német kormány ugyanis külön kérés nélkül is elismerte a jugoszláv–német, a svájci–német és az olasz–német Brenner-határ sérthetlenségét. Csupán Csehszlovákia és Magyarország nem kapott megnyugtató garanciát államhatáraitól. A világ politikára figyelő része erősen gyanított, hogy Hitler következő lépése a csehszlovák állam, illetve a Szudéta-vidék annexiója lesz. Nem volt mit csodálkozni azon, hogy a csehszlovák kormánynak magának kellett kieszközölnie a németek megnyugtatónak csak nehezen nevezhető biztosítékát a határokat illetően. A német–magyar határ elismertetésére azonban a csehekhez hasonlóan a magyar kormánynak is

9 Idézi: Haslinger, 1996. 111.

10 PA AA, II. b, Akten betreffend: Die westungarische Frage, Band 4, Politik 6, Österreich-Westungarn, vom Januar 1923-12. 11. 1934. R73415. II. Oe. 1893. A berlini külügyi államtitkár bizalmas utasítása a bécsi német követnek, 1928. október 29.

11 Tóth, 2020. 362–364.

külön lépéseket kellett tennie.¹² A Németország budapesti követének küldött utasítás világosan tartalmazta, hogy nem léteznek Magyarországnak nemzetiségi alapon visszaadandó területek, mivel „bizonyos magyar helységek exklávéként ékelődnek be” a birodalomba, és nem közvetlenül a határ mellett fekszenek. Azoknak, akik nagylelkű gesztust vártak Németországtól, ki kellett gyógyulniuk a téveszméikből, sőt erős figyelmeztetést kaptak Berlintől, utalással az 1921-es népszavazás vitatható eredményére és a Fertő tótól délnyugatra eső részeken szintiszta német településeire.¹³

A veszélyt észlelő helyi társadalom megpróbálta biztosítani magát a kormányzati támogatás visszaszerzése által. Erre 1939-ben adódott komolyabb lehetőség, amikor az országgyűlési képviselő-választások alkalmával Csáky István külügyminisztert nyerték meg a város képviselőjelöltjének. Csáky személye volt a város „érinthetlenségének garanciája”,¹⁴ aminek azonban csekély realitása volt. A külügyminiszter 1939. január 16-i berlini látogatása alkalmával – vendéglátóinak érzékenységét szem előtt tartva – csak igen óvatos formában vetette fel a Sopron, Moson és Vas vármegyék területén zajló német propaganda ügyét, illetve a hazai német nyelvű sajtó és rádió agitációját, ami – ahogy fogalmazott – „nem szolgálta a jó német–magyar baráti viszonyt”.¹⁵ Csáky 1941-ben bekövetkezett halálával a közvetlen személyes kapocs is megszűnt a város és a külügyi kormányzat között,¹⁶ miközben a második világháború kirobbanásával a várost érintő vélt vagy valós veszély is elmúlt. A figyelem elterelődött a térségről.

Sopron és a Sopron-kép 1945 után

A második világháború utáni új rendszerben sokat romlott a város presztízse a hatalom szemében. A helyi politika tradicionális érvei az érdekérvényesítésben hatástalanná, sőt egyenesen hátrányossá váltak. A két háború korának ismert tételmondatai, mint a népszavazási helyállás és a nemzethűség, nacionalista kisugárzásuk miatt érvényüket veszítették. A népszavazás megünneplését külpolitikai okokra hivatkozva már 1946-ban mellőzték. A kormányzat indoklása szerint a párizsi béketárgyalásokon nem kívánt hatást váltott volna ki egy Sopronból kiinduló és esetleg az egész Dunántúlra kiterjedő „reakciós és revíziós” megmozdulás.¹⁷ Sopron nevéhez a kommunista pártzsargon diabolikus jelzője, a „reakciós” kezdett tapadni.¹⁸ Ebből és a geopolitikai helyzet csapdájából következett, hogy a várost az 1950-es évek végéig parkolópályára állították, a fejlesztések során pedig mellőzték.

12 Juhász, 1988. 134. Vö. *Wilhelmstrasse*, 1968. 263–265. 118–119. sz. dok.

13 *Wilhelmstrasse*, 1968. 265. 119. sz. dok.

14 *Soproni Hírlap*, 1939. május 20.

15 MNL OL K 28 ME Minisztertanácsi és kormányzótanácsi jegyzőkönyvek. 1939. január 10. és 14.

16 A kormánnyal való kapcsolatot továbbra is biztosította a Csáky helyére megválasztott új képviselő, Varga József, aki a kereskedelem- és közlekedésügyi tárcát birtokolta a kabinetben.

17 Idézi: Szita, 1987. 150.

18 A Sopronnal szemben táplált előítéletet a tanácstestületi üléseken többször felpanaszolták a város vezetői. Lásd: MNL GYMSML SL SVLt. XXIII. 501. 2. Tanácsi jegyzőkönyvek. 1951. február 14., 1954. április 25.

A Sopronnal szemben hozott adminisztratív intézkedéseknek egyaránt voltak racionális és kevésbé észszerű, de a rendszer belső logikájából könnyen magyarázható indokai. Az utóbbiak közé tartozott, hogy a város társadalmi, szociológiai összetétele nem illeszkedett a rendszer programideológiájába. Kispolgári társadalmi bázisa negatív megítélésű, az osztályellenséggel szinonim, de legalábbis megbízhatatlan kategóriának számított. Az új kontextusban nem hatottak jól a kulturális hagyományok és az egykori iskolavárosi rang emlegetése sem, helyette sokkal értékesebb szóösszetétellel vált a munkásváros kifejezés, amit Sopronra csak nagyon korlátozott mértékben lehetett alkalmazni. A pártirányítás részéről az 1950-es évek végén is vádak érték a helyi vezetést amiatt, hogy a kultúrát aránytalan mértékben támogatja, ami a hatalom szemében szintén kispolgári beállítottságúvá tette a várost. A probléma velejárójaként felmerült, sőt hosszú ideig tartotta magát az egyetem áttelepítésének gondolata is. Az átköltöztetés kapcsán szintén tetten érhető a kispolgárság–munkásosztály fogalmi ellentétpár használata. A Bányászati Minisztérium a város vezetése előtt félreérthetetlenül utalt arra, hogy ha Miskolcon a munkásokat megmozgatják az egyetem érdekében, nekik minden bizonnyal nagyobb súlyuk lesz, mint az ittenieknek.¹⁹ Az elköltöztetés mellett szólt az intézmény előző rendszerben betöltött szerepe, a hallgatók és a professzorok által tanúsított hazafias magatartás is.

Az internacionalista és alapvetően osztálystruktúrákban gondolkodó kommunista világnézet számára problematikus volt Sopron nemzetiségi összetétele, a német kultúra is, melyet nem sikerült gyökeresen kiirtani. A kitelepítés után is tartotta magát a probléma olyannyira, hogy 1954-ben a nemzetiségi kérdés megoldását a nagyobb önállóság megadásának feltételéül szabták.²⁰

Kommunista értelmezésben Sopron mellett Kőszeg, Szombathely és Győr lakosságának magasabb polgárosodottsági foka miatt az öröklött ellenségek száma is meglehetősen nagy volt. Az új rendszer a térségben még annyira sem szervesült, és annyi spontaneitást sem tudott felmutatni, mint az ország más, keletebbre eső területein. A határövezetben különösen ügyeltek arra, hogy a „régii” tisztségviselők leváltása következetesen megvalósuljon. A hidegháborús hisztéria országos hullámvérései, köztük a Rajk-per (1949), a „klerikális reakció” és a „kulákság” ellen indított, majd az 1949–1950-ben az egész országot elárasztó kampányok az ellenség-től elválasztó zónában különös jelentőséggel érvényesültek.

A határ menti földrajzi helyzet nagyon alkalmas volt a külső és belső ellenségkép összemosására is. Ennek elterjedtségét és beépülését a politikai közbeszédbe számtalan idézet bizonyíthatja, például a nem a rendszer főideológusai közé tartozó Kiss Árpád választási beszéde is. A könnyűipari miniszter ebben – „nagy kedvet csinálva” a megválasztásához – azt dörögte, hogy „Sopron határszéli város, a belső és külső ellenség itt fokozza aknamunkáját. Nem szabad azt sem elfelejte-

19 Uo. 1954. február 19.

20 Győr-Moson-Sopron Megyei Hírlap, 1954. november 16.

nünk, hogy Sopron utolsó tanyája volt Szálasinak, ide menekültek a Horthy és Szá-lasi főkolomposok.”²¹

A város megítélését alapvetően a határmentiségéből eredő helyzete határo-zta meg, mivel a vasfüggöny közvetlen szomszédságában volt. Annak ellenére, hogy a szomszédos Ausztria keleti fele a szovjet megszállási övezetbe tartozott, sőt még Burgenlandnak sem volt egyetlen olyan pontja, amely az angol, amerikai vagy francia megszállási zónákkal érintkezett volna, Sopron és környéke olyan cordon sanitaire-ré vált, ami több mint két évtizeden át Ausztria felől és az ország belseje felől egyaránt elzárt övezet és szinte megközelíthetetlen volt.²² Így az ország közvé-leményében lassan kialakult az a kép, mely egyszerűen csak „Sopronországként”²³ aposztrofálta a várost, s amely szívósan része is maradt a hazai köztudatnak, olyanyira, hogy a határsáv megszüntetése után még sokáig valamiféle vonzást gyakorolt a távolabb lakókra.

A megyei rendőr-főkapitányság III/III. állambiztonsági osztálya még az 1960-as évek derekán is azt tartotta a város, illetve a járás operatív szempontból leginkább figyelembe veendő tulajdonságának, hogy az Ausztriával határos. „Ennek következtében nagyszámú olyan személy él itt, akiket ellenséges magatartásuk, gyanús nyugati kapcsolataik miatt operatív szempontból kiemelt személyként folya-matos ellenőrzés alatt kell tartani.”²⁴

A soproni városvezetés és a lakosság sokszor volt kénytelen védekezni azokkal a vádakkal szemben, amelyek kispolgársággal, reakcióval gyanúsították őket. Ennek nehézségét azonban fokozta, hogy a reakció és a sovinizmus vádjai csak ritkán hangoztak el nyíltan, inkább négy szem között juttatták kifejezésre őket, illetve lappangó formában fontak előítéletet a város köré.²⁵ Sopron „civitas non gratá”-vá vált, hosszú ideig „leírták”, fejlesztéséről szó sem lehetett, és egykori szerepét is igyekeztek korlátozni. A legszembetűnőbb változás a megyei rang el-vesztése volt, ami az 1950. évi tanácstörvénnyel vált véglegessé. Sopron megye-székhelyi rangját már a két háború között is elsősorban politikai okokból tarthatta meg, mivel a kormányzat a békeszerződés utáni helyzet átmenetiségét ezáltal is igyekezett ébren tartani.

Az észszerűség mindazonáltal már akkor a megyerendszer egyszerűsítését, a kis vármegyék megszüntetését, összevonásukat diktálta. Így került sor például

21 Kiss Árpád könnyűipari miniszter választási beszéde. In: *Győr-Sopron Megyei Hírlap*, 1953. május 12.

22 A város és környéke a déli határszakasszal egyetemben az úgynevezett „2” zónába került, az oda történő belépést szigorú engedélyhez kötötték.

23 Bognár, 1989. 54.

24 ÁBTL Operatív dossziék (O-dossziék) O-18810/3 BM Győr-Sopron Megyei RFK III/III. A Győr-Sopron Megye területén élő, ellenséges tevékenységgel gyanúsítható politikai elítéltek. Ábrahám József. Össze-foglaló jelentés, 1966. december 1.

25 Ilyenformán a fenti megnyilvánulásokat is elsősorban személyes visszaemlékezésekből tudjuk dokumen-tálni. Ezek közé tartozik Bognár Dezső egykori polgármester, majd tanácselnök (1949–1959) feljegyzése is, amelyből a korszak vezető ideológusának Sopronnal kapcsolatos véleményét rekonstruálhatjuk. Bognár a városban tervezett ünnepi hetek ügyében személyesen interveniált Révai József népművelési miniszter-nél, aki őt és vele az egész tervet azzal utasította el, hogy Sopron reakció és sváb város, és az ünnepi heteket megrendezik ugyan, de Szegeden. Bognár hiába vágott vissza a „szegedi gondolat” felemlgeté-sével, ezzel nem aratott sikert a párt harmadik emberénél. Idézi: Szabó, 1984. 57–58.

Győr-Moson-Pozsony ideiglenesen egyesített vármegye létrehozására, vagy közös főispánok állítására 1935-ben Sopron és Vas esetében. Az 1950-es korszerűsítés tehát a központosítás jegyében született, de rendezett egy régóta elhúzódó problémát. A trianoni csonka vármegyék felszámolásával egyidejűleg (25-ből 19 megye) megpróbálták a járások létrehozásával az önállóság látszatát kelteni. A járáson keresztül azonban a centralizáció ugyanolyan maradéktalanul érvényesülhetett, mintha nem is lettek volna.

A várost ért legfőbb sérelem azonban nem is a megyeszékhelyi rang elvesztése volt, hanem az, hogy Soprontól megvonták a törvényhatósági jogát. A helyi tanács végrehajtó bizottsága az 1950-es években többször is felvetette a város jogi státuszának kérdését.²⁶ (A megoldás, mint tudjuk, a rendszerváltásig váratott magára.) A közigazgatási egyszerűsítéssel párhuzamosan megszüntetett utolsó helyi újság, a *Sopronmegyei Hírlap* azzal igyekezett megnyugtatni olvasóit, hogy „Sopronnak nem a megyeszékhelyi rang adta meg a fejlődést, hanem az ötéves terv hatalmas beruházásai”.²⁷

A magyarázat talán éppen ezen a ponton volt a legcinikusabb. Az akkor még csak épphogy elkezdődött ötéves terv Sopron számára vajmi kevés fellendülést hozott a későbbiekben. Az 1950-es évek iparosítási hullámának nagyberuházásai elkerülték a környéket. A stratégiai fejlesztések elmaradása tudatos politikai megfontolás eredménye volt. Határközelben veszélyesnek számított bármiféle komoly iparfejlesztés. A dolog pozitív következménye az lett, hogy az 1950-es évekre jellemző gazdasági diszfunkcionalitás káros hatásai Sopron esetében kevésbé érvényesültek, és az észszerűtlen iparosítás következményei jórészt elkerülték a várost, megőrizve ezáltal a városképet. Ennek meghatározó jelentősége lett az 1960-as években a kialakuló idegenforgalmi fejlesztésben, de előzményeit már az 1950-es évektől meg lehetett figyelni. Mindamelllett a kereskedelmi forgalom jelentősen visszaesett. A 42 ezer lakosú város közellátása akadozott, az árak az országos átlag felett álltak.²⁸ Sopronban a háború utáni helyreállítást követően is katasztrofális volt a lakáshelyzet.²⁹ A lakások száma a várost ért súlyos bombatámadások előtti időszakhoz képest csökkent, miközben a lakosság szám, ha lassan is, de emelkedett. A lakáskérdés tarthatatlansága a tanácsulések állandó témája volt, ám lakásépítésre a város az 1950-es évek második feléig nem kapott fejlesztési támogatást.

Némi változás, illetve az elmozdulás körvonalai az évtized közepén kezdtek kibontakozni. Ez nagyrészt az 1953-as, Nagy Imre-féle kormányprogram megvalósításának volt köszönhető, mely tartalmazta a tanácsigazgatási rendszer korrekcióját, és lehetőséget biztosított a helyi politika érvényesülésének, ami az onnipotens országos és megyei pártapparátus bizonyos mérvű visszavonulását eredményezte.

²⁶ Bognár, 1989. 56.

²⁷ *Sopronmegye*, 1950. március 14.

²⁸ Jegyzőkönyv a „Sopron problémái” címmel megrendezett ankétról (1957. október 11.). Lásd: Bognár, 1989. 52–55.

²⁹ A város a második világháború legnagyobb pusztításait szenvedte el, a rombolás csak a fővárosban volt súlyosabb.

A változás leglátványosabb kísérőjelensége a Sopron–Győr-vita eszkalálódása volt. A kortársak előtt is köztudomású volt, hogy a megyeszékhely – gyáripari szerepének köszönhetően – óriási kormánytámogatásban részesült. A megyei pártbizottság Győr gazdasági ereje és társadalmi összetétele következtében jelentős súllyal rendelkezett az országos politikában, amit sokszor Sopronnal szemben is megpróbált kiaknázni. A megyei költségvetés igazságtalannak tartott elosztása miatt folyamatosan éleződött a feszültség a két település között. 1954 júniusában azonban először fordult elő, hogy a Megyei Tanács kihelyezett ülést tartott a városban. Ez csupán formális gesztusnak bizonyult, soproni témákkal érdemben ekkor sem foglalkoztak, amit még az ülésről tudósító megyei sajtó is kénytelen volt elismerni.³⁰

A *Győr-Sopron Megyei Hírlap*ban mindenesetre 1954-től egyre több cikk jelent meg Sopron gondjairól. November 16-án az egyébként megyei születésű Hegedüs András,³¹ akkori földművelési miniszter, későbbi miniszterelnök kilátásba helyezte, hogy az irányítási és döntési mechanizmusok decentralizálása révén Sopron megkapja néhány vállalat, illetve intézmény közvetlen irányítását. Ígéret született a lakásínség megoldására is. A minisztertanács ugyanakkor 1955 őszén – korábbi ellentmondásos határozatait³² felülvizsgálva – hozzájárult a *Soproni Szemle* című művelődéstörténeti folyóirat újbóli kiadásához.³³ 1956 októberében Hegedüs már miniszterelnökként egyik beszéde során a kishatárforgalom lehetőségét is megcsillantotta az álmélkodó soproniak előtt.

A hatalom és a város bizonyos fokú közeledésének az 1955-ös visszarendeződés és az 1956-os forradalom véget vetett. A soproni párt- és városvezetés kénytelen volt tudomásul venni az iparfejlesztéssel kapcsolatos igények irrealitását, és a kitörési pontot az idegenforgalom fejlesztésében kereste. 1951–1952-ben elsőként alakult műemléki albizottság a Soproni Városi Tanácsban, a középkori város felkutatásának feladatával. A tervekhez megnyerték a műemlékvédelmi, művészet-történész-szakma támogatását. Közbelépésükkel a belváros feltárását már nemzetközi érdeklődés kísérte, s ez kényszerítően hatott az országos vezetésre is. A soproni műemlékvédelem ügye 1962-re kormányprogram szintjére emelkedett, 200 millió forint érkezett a feltárások meggyorsítására. Komoly eredményt az 1970-es évekre sikerült elérni, amikor a város – a franciaországi Colmar után másodikként – Európai Műemléki Aranyéremben részesül. A kitüntetés legfontosabb politikai következménye az volt, hogy Sopront nem lehetett tovább mellőzni, és ez nagy fokú védettséget biztosított a városnak.

Mindeközben már az adminisztratív nyomás enyhülése is érzékelhetővé vált. Kezdetben még azért is harcot kellett vívni, hogy Sopron bekerüljön a Magyar Rádió országos időjárás-jelentésébe, többször más vidéki hatóság intézkedéseit

30 *Győr-Sopron Megyei Hírlap*, 1954. július 16.

31 Hegedüs András Szilsárkányban született, de középiskoláit Sopronban végezte. 1952-től az állami mező- és erdőgazdaságok, majd az állami gazdaságok és erdők minisztere, 1953-tól földművelésügyi miniszter, 1955 áprilisától 1956. október 24-ig miniszterelnök.

32 A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala első hozzájárulását 1955. február 4-én visszavonta.

33 *Győr-Sopron Megyei Hírlap*, 1954. november 16.

kellett kivédeni.³⁴ A kormányzat egyre nagyobb megértést mutatott a város fejlesztési tervei iránt. Az osztrák–magyar viszony javulásával sűrűsödtek a határon átnyúló kapcsolatok, ahogy az ezzel együtt járó állambiztonsági feladatok is. 1963-ban „a Párt és a Kormány politikája következtében kialakult kedvező légkör” lehetővé tette, hogy nyugati turisták adminisztratív könnyítéssel utazhassanak be Sopron, Kőszeg és Szombathely területére.

A fő vonzerő a Soproni Ünnepi Hetek rendezvénye volt. A vízum nélküli utazás lehetősége egy napra szólt, és az Ünnepi Hetek valamely rendezvényére szóló meghívó birtokában bárki igénybe vehette. Meghívót pedig igazán nem volt nehéz szerezni, mivel szinte minden burgenlandi és bécsi utazási irodában fellelhető volt. Ennek köszönhetően nem csupán osztrákok, hanem amerikaiak, olaszok, belgák, franciák is ezrével lépték át a határt, olyanok is, akik éppen Ausztriában vendégeskedtek. Hosszú sorok kígyóztak a határállomásnál, ahol 20 schilling befizetése ellenében már emelkedett is a piros-fehér-zöld sorompó. A határőrökre korábban nem látott nyomás nehezedett, statisztikájuk szerint 7 percenként 30 autót engedtek be az országba. Az egyik közeli burgenlandi faluból valaki átjött körülnézni, maradt egy órát, aztán hazament, és „kétszázadmagával” tért vissza Sopronba.³⁵

Az 1960-as évek végére felszedték az aknamezőt, és egy jóval humánusabb elektromos jelzőrendszert telepítettek a magyar oldalon. 1968-ban feloldották a hivatalos belépési engedélyhez kötött határhozetet, így az elválasztó zónának ez a része csak egy két kilométeres határsávra szűkült össze. A határforgalom könnyítéséről Bécsben, 1965. április 9-én aláírt osztrák–magyar egyezmény jelentette az alapját az 1967. évi 21. sz. törvényerejű rendeletnek, amely a határforgalom ellenőrzésének könnyítéséről intézkedett.

A Kádár-rendszerben a lokálpatriotizmus és a kispolgári értékrend megítélése is változáson ment keresztül, s ez kihatott a Sopron-kép alakulására is. Az 1960-as évektől a hatalom visszavonta azt a hadüzenetet, amelyet az 1950-es években az 1945 előtti rendszerhez köthető, vagy annak tartott értékeknek – és velük magának a városnak – küldött. Kádár János még belügyminiszter korában értésére adta Bognár Dezső tanácselnöknek, hogy jó vezetővé csak akkor válik, ha nem csupán a város kommunistáinak, hanem minden polgárának polgármestere lesz. A változtatásra azonban csak Bognár utódai számára nyílt lehetőség. A kádári konszolidációs diktátúra egyik jellegzetessége, a hatalom és a társadalom „összekacsintása”, a kompromisszumalkotás gyakorlata az 1971-ben jóváhagyott új soproni címer heraldikai motívumaiban nyert szimbolikus megerősítést. A se nem Kossuth-, se nem Rákosi-féle állami címer analógiáját³⁶ követve a hatalom elfogadta a városcímer „Civitas

34 Gyakori volt, hogy a belügyminisztériumi rendelettel ellentétesen üdülés céljára sem adtak ki határsávengedélyeket Sopronba. A Veszprém Megyei Tanács Művelődési Osztálya például kifejezetten megtiltotta a középiskolások kirándulását a határsávba.

35 *Népszabadság*, 1963. július 9. 8. A részleges nyitás eredményeként sikerült nagy áttörést elérni: 35 ezer külföldi vendég látogatta meg a rendezvényt, szemben 1954-gyel, amikor nyolcvanvan érkeztek. Ugyanerről lásd: Mollay, 1985. 26.

36 A kádári népköztársasági címerben a búzakalász, a nemzeti színek és a vörös csillag elegyét alkották meg, szemben az 1950-es évek állami címerével, amelyen kizárólag a sztálinista ideológia motívumai kaptak helyet.

Fidelissima–vöröscsillag hibridjét”.³⁷ 1977-ben, Sopron várossá válásának 700. évfordulóján az emancipációját újra kivívó lokálpatriotizmus ismételt állami jóváhagyásban részesült.

Azzal párhuzamosan, hogy az 1950-es évek gerincropogtató polgár- és polgárosodásellenes ideológiája lassan erodálódott, megindult (folytatódott) egyfajta – elsősorban fogyasztási – polgárosodás is a magyar társadalomban. Sopron ennek a folyamatnak a fókuszába került, immáron épp a határközelségből eredő pozíciója miatt. Az 1970-es évektől kialakuló sajátos „kirakatszocializmus” révén új fegyverrel gazdagodott a helyi politika eszköztára. Sopron visszaszerezve valamit egykori történelmi szerepéből, újra „a Nyugat kapuja” lett, ahol az országba érkező külföldiek első benyomásaikat szerezhették a szocialista rendszerről. Egyre nagyobb súllyal esett a latba, hogy a városba érkező külföldiek valutája jelentősen hozzájárul az ország fizetési mérlegének javításához. Az egy lakosra jutó valutában mért idegenforgalmi bevétel az országos átlag tízszerese volt.³⁸ Ez újabb érv volt, melyet a hatalom kénytelen volt akceptálni.

A városi pártvezetés, főleg a gazdaságpolitikai titkárság, kemény lobbiküzdelmeket folytatott – nemegyszer a megyei pártbizottság akarata ellenére –, hogy a rendkívül elmaradott infrastruktúra fejlesztéséhez támogatást szerezzen, és a város iparpolitikai mozgásterének korlátait tágítsa. Hasonlóképpen, Győrt kikerülve próbált eljárni a tanácsi vezetés is, hogy a hiányzó anyagi erőket biztosítsa. A központi államapparátus részéről ekkor már nem volt nyoma Sopron hátrányos megkülönböztetésének, de a határközeli helyzetnek kijáró kitüntetett figyelem továbbra is megmaradt.

Mindemellett gyakrabban sikerült forrásokat szerezni a városnak, többek között az Országos Tervhivatal elkülönített tartalékaiból is,³⁹ és ennek köszönhetően – különösen az 1980-as években – számos eredmény született, főként a városépítészetben, a lakásberuházások és az infrastruktúra területén. A gazdaság terén a felerősödő önállósodási törekvések egyre inkább találkoztak a központi akarattal.⁴⁰ Nem sokkal a rendszerváltást megelőzően a Magyar Szocialista Munkáspárt gazdaságpolitikai titkárságán felmerült egy soproni vámszabadterület létrehozásának gondolata is. A terv révén Sopronból egyfajta kis „Hong-Kong” válhatott volna. Ez azonban olyannyira feszegette volna a rendszer kereteit, hogy az ügy elaludt, később pedig okafogyottá vált.

Sopron-képek az ezredfordulón

Az 1990-es évek a Sopron-kép megváltozását hozták. A város vonzereje csökkent, a határ megnyitásával elvesztette korábbi különlegességét. A határnyitás, az 1989. augusztusi páneurópai piknik révén, mégis új színnel gazdagította a város szimboli-

37 A hatalom ez esetben a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, illetve a Győr-Sopron Megyei Tanács formájában öltött testet. Lásd: Horváth, 1991. 88–89.

38 Szántó, 1985. 126.

39 MNL GYMSMLT SL SVLt. XXXI.13. Weiszböck Rezsóné iratai.

40 Szántó, 1985. 22.

kus környezetét. Az esemény az európai egység és a szabadság jelképévé vált, s eközben a városi identitás hagyományos elemei is újjáéledtek. A hazai történelmi emlékezetben több évtizedes hallgatás után ugyanekkortól kapott ismét szót a nyugat-magyarországi határtérség első világháború utáni sorsa. A soproni népszavazás emlékezete az 1990-es évek óta egyre elevenebbé vált, és az emlékezés jelei is több helyen feltűntek. A népszavazás és Sopronyi Thurner Mihály polgármester személye a helyi történelmi gondolkodás egyik legfontosabb elemévé vált. A szavazásra való emlékezés a hosszú agyonhallgatást követően, az 1990-es évek második felétől újra a várospolitikai rangjára emelkedett. Ezzel egy időben a történelmi probléma politikai rezonanciája is felerősödött. Bár már a népszavazás 75. évfordulója előtt is voltak olyan próbálkozások, amelyek megkísérelték a népszavazás emlékét a hazai közgondolkodásba újraintegrálni, az esemény saját önértékén és a lokális érvényű hatásain alig terjedt túl. A népszavazás erkölcsi zsinórmértékét joggá transzformáló 244/2001. (XII. 14.) kormányrendelet csatlakozásra hívta fel az önkormányzatokat, egyházakat és civileket, és megpróbálta a hűségesszmet a nemzeti emlékezet maradandó elemei közé beemelni. Ez a törekvés a népszavazás centenáriumán kapott újabb megerősítést.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (Bp.)

MNL GYMSML SL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára (Sopron)

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.)

ME = Miniszterelnökség

ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv (Bécs)

NPA = Neues Politisches Archiv

AdR = Archiv der Republik

PA AA = Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin)

2. Kiadott források és szakirodalom

Bartlett

1985 Bartlett, F. C.: *Az emlékezés*. Bp., 1985.

Bognár

1989 Bognár Dezső: Sopron város törvényhatósági joga. In: *Soproni Szemle*, 43. (1989) 4. sz. 344–349.

Gyáni

2016 Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű)*. Bp., 2016.

Hárs

1994 Hárs József: *A Soproni Ünnepi Hetek története*. Sopron, 1994.

Haslinger

1996 Haslinger, Peter: Das Burgenland – ein Faktor in den bilateralen Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1921–1938? In: *Burgenland 1921. Anfänge, Übergänge, Aufbau. Symposium im Rahmen der „Schlaininger Gespräche“ vom 24.–29. September 1991 auf Burg Schlaining*. Hg.: Widder, Roland. Eisenstadt, 1996. 99–119. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 95.)

Horváth

1991 Horváth Zoltán: *Sopron város címerei a történelmi események hátterében*. Bp., 1991.

Iratok

1956 *Iratok az ellenforradalom történetéhez, 1919–1945*. II. köt. *A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon*. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Nemes Dezső. Bp., 1956.

Jankó

2021 Jankó Ferenc: *Burgenland földrajzi felfedezése. Tudomány, geopolitika és identitás a két világháború között*. Bp., 2021. (A vidék vonzásában, 2.)

Juhász

1988 Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Bp., 1988.

Mollay

1985 *Sopron a felszabadulás óta (Eredmények és tanulságok)*. Szerk.: Mollay Károly. Sopron, 1985.

Ricoeur

2006 Ricoeur, Paul: Emlékezet – felejtés – történelem. In: *Történetelmélet*. Szerk.: Gyurgyák János – Kisantal Tamás. Bp., 2006. I. köt. 106–122.

Szabó

1984 Szabó Jenő: *A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869–1984*. Különlenyomat a Soproni Szemle 1983. 1., 2., 3., 4. és 1984. 1. számában megjelent tanulmányról. Sopron, 1984.

Szántó

1985 Szántó István: *Az iparpolitika mozgástere Sopron város iparának példájára*. [Doktori értekezés kézirat.] Bp., 1985.

Szende

2001 Szende Katalin: Fidelitas és politika. Kihez és miért volt hűséges Sopron városa a középkorban. In: *Soproni Szemle*, 55. (2001) 4. sz. 343–354.

Szita

1987 Szita Szabolcs: Az ifjúsági mozgalom történetének főbb vonásai Sopron megyében 1945–1950. In: Lónyai Sándor – Szita Szabolcs – Marton László: *Tanulmányok az ifjúsági mozgalom Győr-Sopron megyei történetéhez*. Győr, 1987.

Tóth

2020 Tóth Imre: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig*. Pécs, 2020.

Wilhelmstrasse

1968 *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944*. Szerk.: Pamlényi Ervin – Ránki György – Tilkovszky Loránt. Bp., 1968.

IMRE TÓTH

MYTH AND REALITY

SOPRON'S LOYALTY IN THE 20TH CENTURY MEMORY OF POLITICS

It is not uncommon in 20th century Hungary that individuals and communities have undergone radically different political and moral judgments, and the image formed of them has changed significantly over time. The situation in Sopron after the referendum can be described in a similar way. As the political system changed, the image of the power elite of Sopron and the self-determination of the locals also changed. These were sometimes consistent and sometimes contradictory. A coincidence can be observed in the months following December 1921, when the self-image of the locals and the image of Sopron of the elites governing the country were most similar. In the post-World War II socialist era, remembrance of the Sopron referendum did not fit into the ideological framework of the system. The referendum was forgotten, only surviving on a few channels of private memory. After decades of silence in Hungarian historical memory, the fate of the western Hungarian border region after the First World War was mentioned again. The memory of the referendum in Sopron has become more and more vivid since the 1990s, and signs of remembrance have appeared in several places. At the same time, the political resonance of the historical problem intensified.

CONTENTS

The Dimensions of a Change of Border: The Austro–Hungarian Border Region a Hundred Years Ago (Ibolya Murber)	175
--	-----

Studies

Tamás Székely: The Calm before the Storm? Western Hungary in the Era of Dualism	185
Ibolya Murber: Economic Aspects of the Austro–Hungarian Border Dispute after the World War I	207
Adrienn Nagy: Black Marketers in the Black Night: Everyday Life of Smugglers in the Western Border Region, 1918–1922	225
Péter Kalocsai: Changes of the Transport Network in West Hungary Caused by the Treaty of Trianon	241
Balázs Bakó: The Impact of the Peace of Trianon on Catholic Church Government in Western Transdanubia	269
Richárd Agg: Arguments from the Contemporary Hungarian Press Regarding Keeping West Hungary	285
Ferenc Jankó: Seahorse and Wasp-Waist: Mapped Geography of Burgenland	301
László Dávid Törő: Border City in a Contested Territory: Historical Controversies about Sopron (Ödenburg) between the Two World Wars	325
Imre Tóth: Myth and Reality: Sopron’s Loyalty in the 20 th Century Memory of Politics	345

Book Reviews

Everyday Life in the Shadow of Border Disputes (Zsolt Horváth N.)	361
A New Border at the Feet of the Central Eastern Alps (Tamás Révész)	364
To Create and to Learn: The Beginnings of the Geography of Burgenland (Bálint Szabó)	367

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat